
УДК 341.234:342.724(438)“1918/1939”

Геннадій Геннадійович ДЕДУРІН,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5277-023X>

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СТАНОВИЩА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ

Правовий статус національних меншин у міжвоєнній Польщі визначався низкою як міжнародних угод, так і документами національного законодавства. Під час Паризької мирної конференції, яка заклала основи нової системи міжнародних відносин, було укладено чимало важливих документів, серед них і т.зв. Малий Версальський трактат. Польща підписала його 28 червня 1919 року. Саме в ньому було закладено правові основи регулювання становища національних меншин у II Речі Посполитій [1, с. 113]. Цей договір вважався частиною Версальського мирного договору і був обов'язковим для усіх держав, що приєдналися до нього. Гарантами виконання положень договору виступали країни-переможниці у Першій світовій війні. Зупинимось більш докладно на найбільш важливих його положеннях.

Так, ст. 2 польський уряд зобов'язувався надавати усім громадянам, незважаючи на їх місце народження, національність, мовну, расову чи релігійну приналежність, гарантії повної охорони їх життя і свободи. Ст. 3 зобов'язувала польську владу без жодних умов визнати громадянами нової країни німців, австрійців, угорців, росіян, які на момент підписання Трактату, постійно мешкали на територіях, що відійшли до Польщі. У ст. 7 йшлося про те, що усі мешканці Польщі, незважаючи на їх місце народження, національність, мовну, расову чи релігійну приналежність мають бути рівними перед законам та користуватися однаковими громадянськими та цивільними правами.

Положення попередньої статті розвивалися у ст. 8, де, зокрема вказувалося, що по відношенню до польських громадян, які належать до етнічних, релігійних чи національних меншин законодавчі акти будуть трактуватися так само, як і до етнічних поляків. Це мало стосуватися вільного вжитку власної мови, відправленню релігійних обрядів, створенню добровільних організацій тощо.

У містах та округах з компактним проживанням носіїв непольської мови, на польську владу покладалося завдання створити спеціальні відділи при управліннях освіти, які б опікувалися створенням умов, що дозволили б їх дітям отримувати початкову освіту на рідній мові. Втім, у цій самій статті (ст. 9) зазначалося, що це не заперечує право польської влади робити обов'язковим у подібних навчальних закладах викладання польської мови. До речі, цією ремаркою влада неодноразово користувалася, перетворивши право національних меншин на отримання початкової освіти на рідній мові фікцією.

Привертає увагу також зміст ст. 12. У ній польська сторона погоджувалася з тим, щоб контроль за виконанням її зобов'язань згідно з Малим Версальським трактатом, було покладено на Лігу Націй. Жоден з пунктів цього документу не можна було змінити без згоди більшості у Раді Ліги Націй [2]. Усі непорозуміння, які могли виникати між Польщею та міжнародною спільнотою стосовно прав меншин, вважалися спорами міжнародного характеру та підлягали компетенції Міжнародного трибуналу справедливості.

Відзначимо цікаву деталь, звернути увагу у Раді Ліги Націй на порушення або загрозу порушення будь-якого з положень Трактату міг лише член Ради. Тим самим представники національних меншин були позбавлені права самостійно звертатися до Ради Ліги Націй, а це, у свою чергу, ставило під сумнів ефективність усього механізму захисту їх прав, запропонованого Малим Версальським трактатом.

Поява цього договору, як однієї з частин Версальського мирного договору з Німеччиною, здається нам зовсім не випадковою. Згідно з цим договором, східні кордони Німеччини переглядалися у інтересах Польщі і цілі групи етнічного німецького населення опинялися у її межах. Таким чином, першопричиною появи Малого Версальського трактату, на нашу думку, було прагнення західних держав забезпечити наявність певних правових гарантій саме для німецької меншини, втім, не зважаючи на те, що частина білоруських та українських земель у 1919 році, ще не перебувала у складі відновленої Польщі, згодом умови трактату поширилися і на західних білорусів та українців.

Польський політичний істеблішмент, який перебував під впливом націоналістичної фразеології, переважно вкрай негативно поставився до умов Трактату. Західним лідерам закидали бажання, у такий спосіб, обмежити національний суверенітет країни [3, с. 242]. Тому не дивно, що з самого початку дотримання Польщею своїх міжнародних зобов'язань, викликало чимало заперечень у середині країни.

Крім того, зазначений документ не був позбавлений недоліків з боку його творців. Перш за все у ньому взагалі відсутня дефініція «національна меншина», натомість її підміняв термін «расові, мовні та релігійні меншини». У Трактаті не згадувалося і право на автономію для меншин. Можна погодитися з сучасним білоруським дослідником А. Загідуліним, який зазначав, що у документі не було конкретизовано, якою за кількістю мала бути компактна проживаюча група мовних меншин, щоб вона могла претендувати на відкриття школи з власною мовою навчання [4, с. 3]. Невизначеність багатьох формулювань Трактату створювало передумови для появи подвійних стандартів у інтерпретації окремих його статей.

Протягом усього міжвоєнного періоду, міжнародні зобов'язання щодо захисту прав національних меншин, сприймалися керівними колами Польщі у якості важкого і непотрібного тягаря. Тільки за період з січня 1920 до грудня 1930 року до Ліги Націй надійшло 155 скарг на Польщу через утиски прав національних меншин [4, с. 4]. Переважна більшість з них була підготовлена німцями й українцями. Коли, з кінця 1920-х рр. у керівництві польської держави все чіткіше ставали помітними авторитарні тенденції, небажання дотримуватись положень Малого Версальського трактату вже ніхто не приховував.

Під час XV з'їзду Ліги Націй у вересні 1934 року, міністр зовнішніх справ Польщі Л. Бек заявив, що до введення в дію загальної та уніфікованої системи захисту прав національних меншин польська сторона відмовляється від співробітництва з міжнародними органами контролю за дотриманням прав меншин, як того вимагали відповідні положення Малого Версальського трактату. Інтереси меншин, в свою чергу, будуть регламентуватися виключно внутрідержавними правовими актами [5, с. 88]. Таким чином, Польща відмежувала себе навіть від того незначного фактору стримування у національній політиці, яким був цей документ.

Висновок. Система міжнародного захисту національних меншин, запропонована державами-переможницями у Першій світовій війні, розділила країни, які входили до Ліги Націй, на дві групи. Перша група, до якої входили політично слабкі, новоутворені країни, мала виконувати низку міжнародних зобов'язань щодо дотримання прав расових, мовних і релігійних меншин. Країни другої групи звільнялися від подібних зобов'язань, але водночас наділялися контролюючими повноваженнями щодо країн першої групи. Такий підхід, безсумнівно, був помилковим. Він дав можливість полякам вважати себе скривдженими трактатом про захист національних меншин з боку великих держав-переможниць, що диктували свої умови по влаштуванню повоєнного світу та згодом відмовитися від виконання його положень.

Список бібліографічних посилань

1. Kutrzeba S. Polskie prawo polityczne według traktatów. Część 1. Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1923. 182 s.
2. Traktat między głównymi mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską. Wersal, 28 czerwca 1919. URL: https://web.archive.org/web/20140308135112/http://electronicmuseum.ca/Poland_between_Wars/paris_peace_conference/paris_pol_and_pl.html (дата звернення: 20.10.2019).
3. Kumaniecki K. Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty (1912 – styczeń 1924). Warszawa ; Krakow, 1924. 784 s.
4. Загідулін А. Формирование конституционно-правового статуса белорусов как национального меньшинства в Польше в 1921–1939 годах // Человек и общество в системе современных научных парадигм : сб. науч. ст. IV Междунар. науч.-практ. конф. (г. Уфа, 15–16 сент. 2018 г.). Уфа : Ника-центр, 2018. С. 2–6.
5. Дедурін Г. Г. Про особливості правового становища білоруської національної меншини у міжвоєнній Польщі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 39. С. 86–90. <http://old.visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=29087> (дата звернення: 23.10.2019).

Одержано 25.10.2019